

**SZÁLLÁSI ÁRPÁD:
VERZÁR FRIGYES (1886–1979)¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Budapesten született 1886-ban Verzár Frigyes, a világhírű filozófus és gerontológus Debrecen és Bazel hűséges, fogadott fia. Halálakor, 1979-ben Árvay Sándor professzor méltatta gazdag életművét, tudományos munkásságát.² 1981-ben életművét kiegészítő Rex-Kiss Béla mutatott rá úttörő szerepére a laboratóriumi orvostanban, a vércsoportvizsgálatokban, a szeroantropológiában.³ Az 1921-ben Debrecenben megjelent 260 oldalas orvosi laboratóriumi kompendiuma,⁴ amelyet három évvel korábban készített már el, de aminek megjelenését kinevezése idejére időzítette, nagy örömet okozott orvosok és a tanulni vágyó orvosnövendékek körében. Hiába, az orvostanár is olyan, mint az író, ha szerepelnie kell; másképp áll ki a pódiumra, ha már könyv hitelesíti hivatásbeli illetékességét. Különben érvényes ez, ha az ifjú professzor együtt debütál az új egyetemmel, amely vesztett háború, hosszú nélkülözések, gazdasági katasztrófa után, beszűkült határok között, szükség-épületekben és összevont tanszékekkel kezdte meg működését.

Verzár Frigyesnek minden korai ténykedéséből kitűnik, mennyire ismerte, tisztelte a város Hatvani, Csapó és Weszprémi nevével fémjelzett medicinális hagyományait. Tudták ezt a bölcsészkar és a református teológiai fakultás vezetői, ezért 1925-ben angolszász minta alapján főiskolai – ma úgy mondanók: szabadegyetemi tanfolyam (University extension) tartására kérték fel a fiatal professzort, aki csodálatos pedagógiai érzéssel ismertette meg lényegében laikus hallgatóival a biológia bonyolult jelenségeit, új eredményeit. Az elhangzott tíz előadásból tíz fejezetes kis könyv lett, amely még abban az évben megjelent Budapesten,⁵ az Athenaeum kiadásában. Filozófikus hangvételű bevezetőjében az ifjú professzor elmondja, hogy nyugtalansággal tölti el a tudományos technikai haladás és az erkölcsi hanyatlás közti szakadék. Természetesen ő még más dimenzióban látta e konfliktust és úgy vélte, az alaposabb, elmélyültebb természettudományos gondolkodás és képzés áthidalhatja a szakadékot. Kiemelkedően fontosnak tartja a tudományban a kísérleti megközelítést.

„Egy-egy kísérlet elmondására helyezem a fősúlyt – írja a szerző könyve bevezetőjében –, mert a mai természettudományi felfogásunkat csak a kísérleti tényekre alapozhatjuk. Orvosi szempontból is, a kísérlet, mint kutatómódszer mindinkább döntő lesz minden ténykedésünkre... mindinkább... tért hódít másutt is (szociológia, pszichológia) és az exaktság fogalmát a hozzáférhetetlennek látszó területekre is beviszi...”

Az élet definíciójától, a táplálkozás élettanán, az emésztésen, a vitaminok szerepén keresztül az öregedés és halál biológiai problémáig új és gyakran eredeti fejtegetésekben ad áttekintést a fiziológiáról, az eszközös vizsgálatok kilátásairól. Nagy jövőt jósol Einthoven galvanométerének és az idegingerületi folyamat tárgyalása kapcsán az alaptudományokat, a vegytant, fizikát, a technikát olyan pacemaker-eknek⁶ jellemzi, amelyek a haladás, az orvostan fejlődésének stimulátorai.

Verzár kis könyvében részletesen ismerteti Morgan és Weismann híres genetikai kísérleteit, vagyis 1925-ben Debrecen egyetemistái – nemcsak a orvosok – Verzár Frigyes professzor előadásaiból korszerű képet kaptak az öröklődéstanról. E sorok írója jó negyedszázaddal később hallgatta ugyanott a medicina keretében a biológiát, így az összevetés elképesztő. Mendel, Weismann és Morgan holmi „kapitalista ideológia ügynökei”, az „igazi tudomány” veszélyes ellenségei voltak. Szerencsére már ez is történelem, de nehéznek bizonyult kiheverni a weismannismus-morganismus ilyen forgmájú elvetését. Amikor az utolsó fejezetben az öregedés és a halál biológikumát tárgyalta, még aligha sejtette, hogy hosszú pályafutása második felében a gerontológia egyik európai hírű úttörőjévé válik. A kis könyvből a természettudományok iránt érdeklődő értelmiségiek kaptak a kor színvonalán álló betekintést a fiziológia bonyolult mechanizmusaiba. Bibliai értelemben, igazi „vulgata” ez a kis könyv, vagy legalábbis élettani kiskaté, amelyhez csak Lenhossék Mihály ‘Az ember helye a természetben’ c. kis remeke hasonlítható.⁷

A történelem és a szakmatörténet iránt már korán felébredt Verzár Frigyesben az érdeklődés. Megható, ahogy rektorként 1928-ban az ősi Kollégium dísztermében Debrecen természettudományi múltjáról ad elő.⁸ „Történelmi falak közt vagyunk, egy négyszázéves főiskolában” – kezdte mondanivalóját, akkor még nem sejtve, hogy rövidesen még ősbibliai falak közt, Basel híres egyetemén fog tanítani, ahol nem kellett mindig előlről kezdeni. „A debreceni főiskola hazánkban kétségtelenül a legnagyobb természettudományos múlttal bír. Okát ennek egyrészt a debreceni főiskola kálvinista jellegében keresem, amely a modern eszméket képviselte vallási irányítotttsága folytán, másrészt abban, hogy a török és labanc pusztította országban, ez a mocsarak és puszták közt fekvő, gazdagsága által nem feltűnő és azért nem is túlságosan kívánatos város, sajátosképpen relatív nyugodt pontot képviselt a körülötte dúló nyugtalanságban.”

Itt született az első magyar nyelvű Herbarium, amely Csapó József és Földi János munkásságán át eljutott az első Linné-rendszerű magyar botanikai műhöz, a Diószegi–Fazekas-féle kétkötetes Fűvészkönyvhöz. Hatvani István, a „magyar Faust” legendás nevét Arany János előtt francia, holland, svájci, olasz, német és pétervári tudósok emlegették. A kor csodálatos paradoxonja, hogy Hatvani anatómiatanára Basel egyetemén, a zseniális matematikus Daniel Bernoulli volt. Azt is Verzár professzor immár baseli levéltári kutatásaiból tudjuk – 1930-ban hívták meg őt a nagy hírű élettani tanszék vezetőjének –, hogy a Haller-féle fiziológia első hazai képviselőjét Csapó József debreceni főorvos személyében tiszteljük, ő rendelte meg a legrégebb és azóta folyamatosan megjelenő élettani folyóiratot, a világhírű német anatómus és klinikus, J. Ch. Reil alapította Archiv für Physiologie-t, amely 1795 óta létezik. Verzár professzor állítása szerint Magyarországon Debrecen az egyetlen hely, ahol az a neves folyóirat hiánytalanul megtalálható.

Alig került ki 1930-ban Baselbe, rövidesen a magyar nyomokat kutatta. Az Orvosi Hetilapnak már az 1931-es évfolyamában megírta, kik voltak ‘Magyar orvostanhallgatók Basel egyetemén’.⁹ 1710–1783 között 163 „hungarus” medikust talált a matrikulában. Az orvosi fakultásnak „csak” 1712 óta vannak külön jegyzőkönyvei.

Itt aztán ismét találkozunk Hatvani, Csapó József, Pápai Páriz, Kolozsvári Jordán Tamás és Spilenberger Sámuel nevével. Lélegzetelállító lista, egy szép darab magyar orvostörténelem. Spilenberger Sámuel lőcsei diák ‘Theses de Morbo hungarico’ című disszertációja 1597-ből való, Gaspar Bauhin dékánása alatt íródott, s ami egy magyar számára szokatlanul szívdobogtató, az anatómiát ma is ugyanott oktatják, ahol a Bauhin-billentyű leírójának tanársága idején. Lehet-e meghatottság nélkül olvasni ilyen sorokat:

„Tudós Professor Hatvani tehát a ma is meglévő intézetbe járt, a Petersplatzon az Abrust-Schützenhausba, a mai közegészségtani intézetbe és itt szerezte fizikai és orvosi ismereteit”.

Kedves az az adalék, amit Komáromy Péter János soproni magyar diáknak ‘De vino Hungarico Soproniensi’ című disszertációjával kapcsolatban talált. Komáromy érvelése szerint a magyar bor (különösen a soproni!) minden betegségre jó, ám Ausztria nem engedi át Nyugat felé ezt a különleges magyar panáceát. Az értekezés egyik bírálója Theodor Zwinger rendkívül szellemes hexameterben summázta véleményét, amelynek lényege:

„...ha a disszertáns tapasztalatból beszél, hogyan őrizhette meg józan ítélőképességét, ha megőrizte, akkor viszont a bor hatása kérdéses”.

Verzár Rotterdami Erasmus nagy rajongója volt. Szenvedélyesen kutatta a nagy humanista magyar kapcsolatait. Így talált rá Erasmus magyar orvosának, Joannes Antonius Cassoviensis doktornak bázeli adataira, amely előbb a Pesti Napló 1936. július 12. számában, majd a Debreceni Szemle 1940-es évfolyamának hasábjain tett közzé. Írt a Debreceni Szemlében nem orvostörténeti jellegű cikket is, ilyen a „Johannes Hungarus, középkori híres magyar építész”.

Egyik beszámolójából tudjuk, hogy Glaser dékánál Pápai Páriz Ferencnek már 1673-ban is található egy matrikulába jegyzett disputációja, címe: ‘De morbis infantum’. A nyomtatás idejére azonban nem sikerült rábukkanni. Itt végzett 1760-ban a Komáromi Tudós Társaság híres tagja, Nagy Sámuel doktor, aki Bene Ferenc professzorral és Nyulas Ferenc erdélyi főorvossal egyidőben adott ki ismertetőt a himlőoltásról. Majd itt dolgozott kései és méltó utódként Tomcsik József professzor, a híres higiénikus és bakteriológus.

Hogy a második világháború alatt és az azt követő tizenegy-néhány esztendőben Verzár professzor és Debrecen között kényszerű zárlat keletkezett, neki fájt a legjobban. Mihelyt tehetett, azonnal gyógyszer- és egyéb küldeményeket juttatott el régi egyetemének és kereste a kapcsolatfenntartás lehetőségeit a szülőfölddel.

Az Orvosi Hetilapban jelent meg ‘A Magyar Élettani Társaság alapításának története’ című előadása,¹⁰ amely a 40. évfordulón a tihanyi vándorgyűlésen hangzott el. Az alapítótagok között volt Farkas Géza, Jendrassik Loránd, Mansfeld Géza és Szent-Györgyi Albert mellett Verzár Frigyes, noha már „kültagként”, mert az alapításról 1929-ben a bostoni Nemzetközi Élettani Kongresszuson született határozat. A gerontológus professzor már élő orvostörténelemként jelent meg az általa szervezett Tihanyi Biológiai Intézetben.

A teljesség igénye nélkül igyekeztünk bemutatni a bölcsész és orvostörténész Verzár Frigyes professzort, hiszen munkáinak főleg német nyelvű bibliográfiája nem teljesen ismert előttünk. Am a fentiekből kitetszik, bölcsész- és orvostörténészként sem indokolatlan a bemutatása. Bizonyítékul, hogy a legjobb szakemberek ritkán szakbarbárok.

¹ Forrás: Szállási Árpád: Verzár Frigyes, az orvostörténész. = Orvosi Hetilap, 1986. pp. 2453–2455.

² Árvay Sándor: Verzár Frigyes (1887–1979). = Orvosi Hetilap, 1979. pp. 999–1000.; Árvay Sándor: Emlékezés Verzár Frigyesre. = Orvosi Hetilap, 1986. pp. 3199–3201.

³ Rex-Kiss Béla: Adatok Verzár Frigyes életművéhez. = Orvosi Hetilap, 1981. pp. 348–349.

⁴ Verzár Frigyes: Orvosi laboratóriumi munkálatok. Debrecen, 1921.

⁵ Verzár Frigyes: Életről, betegségről és halálról. Bp., 1925.

⁶ Az angol pacemaker (csakúgy, mint a német Schrittmacher) szó értelme bővült az idők folyamán. E szó a sport területéről indult el (felvezető futó, motorvezető stb.), majd az élettanban a szívingerképzésre szolgáló speciális izomsejtek (sinus csomó), tágabban a szív ingerületvezető rendszerének a frekvenciát vezérlő stimuláló hatásának, majd az ötvenes évektől a ritmusképző és szabályozó készülék jelölésére használják. De a szó átvitt értelemben is kiterjedten olvasható, mind az angol, mind a német irodalomban, az „élenjáró”, „úttörő”, „iránymutató” stb. sajtóságok jelzésére. Lehet, hogy az ifjú Verzár a nemzetközi fiziológiai irodalom értelmében használta, de az is elképzelhető, hogy tranzitív, szimbolikus értelemben alkalmazta, a „stimulátor”-nak megfelelő tulajdonság jelzésére.

⁷ Az 1910-es évek nagysikerű könyvsorozatában, a ‘Kultúra és tudomány’ sorozatban megjelent kötetéről van szó (– a szerk. megj.)

⁸ Verzár Frigyes: Debrecen természettudományi múltja = Debreceni Szemle, 1928. 6. sz.

⁹ Verzár Frigyes: Magyar orvostanhallgatók Basel egyetemén. = Orvosi Hetilap, 1931. p. 604., pp. 748–749.

¹⁰ Verzár Frigyes: A Magyar Élettani Társaság alapításának története. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 1841–1842.